

יחסי אנוש בצבא בין אדם למפקדו וחברו

ראשי פרקים

- א. רקע כללי
 ב. כל ההתחלות קשות...
 ג. תיאום ציפיות
- ד. יחסי מפקד-מפקוד
 ה. יחסי אנוש
 ו. הארכת שירות

א. רקע כללי

שירותי הפעיל החל באלול ה'תשס"ב במחנה הטירונים בניצנים, בפלוגה א'. בסיומה של הטירונות הצטרפתי לשורות חיל המודיעין, ועברתי קורס מש"קי¹ מודיעין. סיימתי את הקורס עם ציון שאפשר לי להגיע לאותה היחידה בחיל ששאפתי לשרת בה.

ב. כל ההתחלות קשות...

הגעתי ליחידה סמוך לשקיעה, וטרם התפללתי מנחה. ראיתי בבת אחת כל כך הרבה פרצופים חדשים; בחרור עם כיפה יושב ומעשן יחד עם חבריו. אני היחיד ב'הופעה חיילית' עומד מולם מחייך ומבולבל. המבוגר מכולם (שהתברר מאוחר יותר כקצין הרכב) מצווה עלי לדאוג להעביר לו תמונה לאישור כניסה.

הם שואלים אותי לשמי, ומציגים את עצמם בזה אחר זה. אחד מהם ניגש אלי, ואומר לי היכן להניח את התיק הכבד. הוא החל לעשות לי סיור במתחם, חדר אחר חדר... אני מציץ בשעון אבל לא יכול להרשות לעצמי להפסיק את רצף הדיבור שלו. הוא מסביר לי מה המבנה הארגוני של המקום שהגעתי אליו, ומדגיש שאין לי כרגע סיכוי להבין משהו. אך עם זאת ציין, שבעוד מספר שבועות, לקראת סיום החפיפה, הכל עתיד להתבהר. הסקירה כללה את התכולה, הפונקציונלית והאנושית, של כל חדר וחדר עם תוספת ניכרת של נופך משלו (שכמובן הייתי מוותר עליה בשמחה...).

בשלב מסוים ניגש אלינו מי שהציג עצמו כרב-סרן בועז. הוא הביע את שביעות רצונו מכך שחברי לעבודה עורך לי סיור להכרת סביבת העבודה החדשה שלי. "כשתסיימו, היכנס אלי לריאיון", אמר. עמד לי על קצה הלשון לומר לו, שאני חייב להתפלל מנחה לפני שעובר הזמן, אך הוא הסתובב ופנה במסדרון לעבר חדרו השוכן בקצהו טרם אזרתי עוז לומר זאת. סיימנו את הסיור ואני מחיש צעדי אל הריאיון בתקווה שאזכה להתפלל מנחה לפני השקיעה. איך אצטייר בעיניו אם אומר לו שאני צריך להתפלל לפני שאוכל לשוחח עמו, והרי הוא ממהר הביתה, חשבתי לעצמי...

1. מש"ק = מפקד שאינו קצין (ה"ע).

הריאיון היה בנלי לחלוטין: פרטים טכניים, אופן התנהגות, איסור נסיעה בטרמפים, שאיפות בחיים, ואיך לא – סוגיית הארכת השירות שלא עזבה אותי לרגע מאז הגעתי ליחידה עד סמוך לתקופת שחרורי.

סיימנו את הראיון והשמש כבר שקעה. מיהרתי להתפלל בטרם יצאו הכוכבים. התחלה 'טובה', חשבתי לעצמי, בעודי שופך שיחי לפני קוני.

בזמן הסיור הבנתי, שהרכבו של הצוות שהייתי עתיד ליטול בו חלק מונה שני קצינים, שני מש"קי שטח ושני מש"קי מחקר. מתוכם, שניים היו בני"שים, אחד מהם 'ותיק' והשני משלים את פרויקט סיום החפיפה שלו.

המש"ק שערך לי את הסיור מוקדם יותר הנחה אותי בקצרה בדבר הצפוי לי במהלך החפיפה: "אתה עומד לעבור חפיפה הכוללת א,ב,ג... בינתיים תתחיל לקרוא את הספר הזה" – אמר, והניח לפני ספר עב כרס. מעין גזרה היתה שם, שכל נחפף אינו רשאי להיכנס למשרד המחלקה בטרם יעבור פרק מסוים בחפיפתו. לכן, הונחיתי לשבת בחדר קטן ששימש כחדר העזרים של המחלקה. איני יודע להעריך מה מידותיו המדויקות של אותו החדר, אך כששני אנשים עומדים בו הצפיפות כבר מורגשת...

כך חלף לו שבוע שבמהלכו אני משנן את הכתוב, תוך כדי סיכום תמציתי על גבי דפדפת. לסירוגין, היו באים חבני לעודד את רוחי, אך לא הסתירו שמצפה לי עוד עבודה קשה, כיוון שהקמ"נים² עתידים לבקש ממני להרצות בפניהם את תוכנו של הספר עב הכרס. לקראת סוף השבוע, סמוך לאחת הארוחות, הופיע אחד הקמ"נים. תוך שהוא מציג עצמו בפני, הביע את מורת רוחו מהעובדה שהתחלתי לשנן את הכתוב לפני שנחפתי היטב 'על השטח'. מובן שהטענה שכך הונחיתי לא עניינה אותו כל כך, ובעקבות השיחה עזבתי את החומר הכתוב ופניתי לעסוק בלימוד המפה.

כך עברה עלי תקופה בשינון שמות של כפרים, ואדיות, הרים, קווי דיווח, שמות מוצבי כוחותינו ומוצבי כוחות האויב. כאשר חשתי שאני מוכן להיבחן ניגשתי לעוזר הקמ"ן (להלן ע' קמ"ן) וביקשתי שיקדיש לי מעט מזמנו. לאחר שדחה אותי מספר פעמים, שאל: "כמה זמן אתה לומד מפה?". "בינתיים שבועיים", עניתי. "ואתה בטוח שאתה מוכן?". "אני חושב שכן". "אתה רוצה להגיד לי שאתה יודע כל נקודת גובה על המפה במרחק עשרה ק"מ מהגבול?". "אממ...", גמגמתי. "אז תחזור ללמוד!".

כך אני שוקע תקופה נוספת בלימוד השטח. אציין, שבינתיים, בזכות הפצרות חוזרות ונשנות של ידידי, הוצאתי מחדר העזרים והושבתי בחדר קטן במחלקה אחרת. כאשר הע' קמ"ן נענה סוף סוף לבחון אותי, זכיתי ליחס מזלזל מצדו, כיוון שלא ידעתי לבטא בצורה נכונה את שמות הכפרים בערבית. אני לא זוכר כמה פעמים חזרנו על הטקס המביש הזה, אך לא אשכח כמה שמחת כשעברתי את אותו השלב.

2. קמ"ן = קצין מודיעין.

כצפוי, הסיפור עם שינון הספר היה דומה למדי. "אתה בטוח שאתה זוכר היטב את כל התאריכים?" ועד שלא אמרתי שאני זוכר, לא נבחנתי. כשסוף סוף הייתי מוכן, נדחה מועד ההרצאה שוב ושוב באופן מתסכל למדי. "תתכונן, אנחנו מגיעים בעוד רבע שעה..." אני מביט בשעון וכבר עשר וחצי בלילה. באחת-עשרה הם מחליטים שהם "מצטערים", אבל לחץ העבודה לא אפשר לנו להתפנות אליך. נקווה שיהיה לנו זמן מחר..."

בסופו של דבר, לאחר כמה ימים, ההרצאה התקיימה בסביבות השעה עשר בלילה. אני זוכר היטב כיצד ישבתי מולם ופשוט 'שפכתי' את כל החומר: תאריכים, שמות, והכל מלווה בהסברים כיד המלך. אני זוכר שהם היו ממש מופתעים. בשלב מאוד מוקדם של הרצאת הדברים, הבנתי שזה בעצם לא מעניין אותם, ונאלצתי להמשיך בדיבור קולח אף על פי שהם התלחשו ביניהם בצורה חופשית והחליפו רשמים על גב דפדפת. בשלב מסוים הקמ"ן הפסיק אותי: "טוב, נו, אז אתה זוכר את הכתוב היטב, תן לי לשאול אותך כמה שאלות נוספות". הוא החל לשאול אותי כמה שאלות שביקש לבחון בהן את יכולת הניתוח וההערכה שלי.

מאוחר יותר המש"קים סיפרו לי שהקמ"ן אמר למש"ק הבכיר באותה תקופה, שהוא מייעד אותי להחליפו בתפקיד המש"ק הממלא את תפקיד קצין המחקר במחלקה, וכן הוא ביקש ממנו לעשות הכל כדי שהחפיפה שלי תיגמר כמה שיותר מהר.

אני זוכר שבמשך כל אותו חורף קר חשבתי לעצמי: למה הם מושכים את זה כל כך הרבה זמן? למה הם לא חפצים בכך שאכנס לתפקיד כמה שיותר מהר כדי להקל מעליהם...

במשך כל תקופת החפיפה למדתי מהבוקר עד אחת-עשרה בלילה למעט זמן ארוחת הצהריים ותפילות מנחה וערבית, אותן זכינו להתפלל בבתי הכנסת בשכונה הסמוכה. עוד אציין, שבתקופת החפיפה הייתי עוזב את היחידה ביום שישי בבוקר, כאשר חברי למחלקה וכל שאר החיילים (למעט תורני השבת) היו עוזבים לביתם בצהרי יום חמישי. מובן שהדבר לא נתן לי הרגשה טובה יותר.

בשלב מאוחר יותר של החפיפה, התחלתי לקרוא חומר עדכני יותר, בסיווג גבוה יותר, וכתבתי מבחן שחובר על ידי המש"ק הבכיר דאז, שמונה בשלב מסוים ללוות אותי במהלך החפיפה. בינתיים נרקמו בינינו קשרי ידידות, תוך שהוא משתדל לשמור על 'מרחק פיקודי' ממני כל הזמן (אף על פי שהיה בן גילי). עניתי על המבחן בפירוט רב, אך הוא לא הסתפק בכך והגיע לבחון אותי בעל פה יחד עם הע' קמ"ן. הם התיישבו מולי, כל אחד מאחורי שולחן אחר, ואני מאחורי שולחני. הסיטואציה הזאת נחרטה היטב בזיכרוני. המש"ק שאל אותי מספר שאלות, ולא על כולן ידעתי להשיב. מה שהפתיע אותי במיוחד בכל אותה סיטואציה היתה ארשת הפנים הרצינית על פניו, בנוסף לאמצעים הנוספים שנקט על מנת להלחץ אותי. זה בלבד אותי מאוד...

אתה הרי בצד שלי (כך לפחות חשבתי), אתה אמרת לי שאתה רוצה שאסיים כמה שיותר מהר את החפיפה... מה אתה עושה? אני שואל את עצמי, תוך שהוא ממשיך להמטיר לעברי שאלות נוספות. הסוף היה שחזרתי שוב אל הספרים, אך הפעם זה לא היה מה שהטריד אותי. חשתי נבגד. כשהגענו באותו ערב לחדר שישינו בו שתקתי בצורה הפגנתית. הוא שאל אותי אם הכל בסדר, ואמר שאני

חייב להבין ש'ככה זה', הוא לא יכול היה להרשות לעצמו להצטייר לפני הע' קמ"ן בצורה כזו... עד היום לא הבנתי למה בדיוק הוא התכוון באותו ערב.

לאחר תקופה, התחלתי להיכנס לשיחות המחלקה ולהפוך לחלק של ממש מן הצוות. התחלתי לכתוב את פרויקט סיום החפיפה שזכה להערכה עם סיומו. ככל שעבר הזמן, ועם עזיבתם של המש"קים הוותיקים, הרגשתי טוב יותר, כיוון שנוצרה סביבת עבודה הרבה פחות מתוחה.

חשוב לי מאוד להדגיש שתקופת השירות הצבאי שלי היתה אחת התקופות היפות ביותר שהיו לי בחיים. למדתי המון, בראש ובראשונה בכל הקשור לגוף הנפלא בשם 'חיל המודיעין' ובדבר חשיבותם של יחסי אנוש.

בחרתי לספר מעט על תקופת ההסתגלות ביחידה, שכן דווקא היא כוללת את בחינת 'כל ההתחלות קשות'. כפי שכבר ציינתי, נהייתי יותר ויותר ככל שעבר הזמן, ומפקדי עשו הכל כדי לשכנע אותי להמשיך ולשרת ביחידה כקצין.

ג. תיאום ציפיות

אנסה למקד חלק מהתחושות שליוו אותי במהלך ההתרחשויות המפורטות לעיל והשירות בכלל:

נראה לי שמרכיב משמעותי שהשפיע על מצב הרוח שלי, קשור לתיאום ציפיות. כל מציאות חדשה שאנו עתידים ליטול בה חלק מצטיירת בשכלנו (בדרך כלל באופן לא מודע) בצורה מסוימת. כאשר אנו חיים במציאות זו בפועל – נוצר המפגש (והפער) בין אותו ציור אידיאלי לבין ההתרחשויות בפועל. לא אחת חשתי אכזבה נוכח מציאות חדשה שנקלעתי אליה.

לאחר טירונות בת חודש וקורס בן חודשיים, ציפיתי שמיידי עם בואי ליחידה אוכל ליטול חלק במילוי המשימות ולהיות חייל מן המניין. כאמור, מהר מאוד התבדיתי והוברר לי שאין הדבר כך. ניצבו בפני עוד מספר חודשים של חפיפה טרם אוכל לקבל אחריות של ממש בצוות.

בתמימותי חשבתי, שרצונם המשותף של כל הסובבים הנו שאסיים כמה שיותר מהר את החפיפה על מנת שאוכל להקל ממשא העבודה שעל כתפיהם, אך נוכחתי שהיו מי שהעדיפו לשמור על מעמדם בעיני אחרים תוך עיכוב התקדמותי בחפיפה.

אני יודע שמצבי היה מעט חריג ביחס למתרחש במקומות אחרים, אך עם זאת אני חושב שטוב שאדם יכין את עצמו מראש לסיטואציה מעין זו.

מאוחר יותר, שמחתי על כך שבתקופת החפיפה זכיתי ללמוד באופן אינטנסיבי חומר רב, דבר שכמעט לא התאפשר לי שוב במהלך התפקיד, בגלל עומס המשימות הרב. נצלו את זמן החפיפה היטב, גם אם לעתים יקשו עליכם מעט את החיים. זכרו שבוחנים אתכם לאורך החפיפה לא רק בנושאי תוכן פורמלי אלא גם את התנהגותכם במצבי לחץ שינסו להכניס אתכם אליהם, בהם יבחנו את מידת הסובלנות שלכם.

ד. 'חסי' מפקד-פקוד

במקרים רבים במילוי תפקידי הרגשתי כפיות טובה מצד המפקד הישיר שלי. נוצר בינינו קשר ברמה כזו, שהוא ידע שהוא יכול לסמוך עלי כמעט בכל דבר בעיניים עצומות. הדבר התבטא באופן מעשי בזמנים שעבדנו בהם תחת לחץ, שבהם הוא בילה את רוב זמנו בהצגות למפקדים ולא היה מסוגל לפנות זמן לבדוק באופן הראוי את עבודתי לפני הצגתה לממונים עליו. במהלך העבודה השוטפת, הרגשתי לעתים מנוצל כאשר הוא היה חותם על מסמכים שרובם המוחלט היה נכתב על ידי.

במחשבה לאחור, הדבר הכי מתסכל במערכת יחסים מעין זו אינה לקיחת הקרדיט על עבודה שאני עשיתי, אלא דווקא היחס הפורמלי שזכיתי לו לעתים, כאשר ציפיתי שאזכה למעט התחשבות והבנה מצדו בסיטואציות שונות.

ברצוני לשתף אתכם בחוויה אחת, כיוון שאני חושב שהיא עוזרת להתבונן בנקודה חשובה:

הגיע הקיץ ועמו השיחות על החופשות בחו"ל; כל אחד מציג את תכניותיו ומתגאה ב'דיל' המעולה שרק הוא הצליח להשיג. גם הקמ"ן שלנו נוסע לחו"ל לאחר תקופה כה ארוכה שבה לא היה בחופש.

עקב העובדה שהכנותיו לנסיעה היו בעיצומן, האחריות בזמן העדרו התחלקה בין הע' קמ"ן לשאר חיילי המחלקה. מבחינתי, ההשלכה העיקרית הייתה, שבשבועות הקרובים לא אזכה למעט העזרה שאני זוכה לה בדרך כלל במהלך כתיבת הסקירה השבועית. התאריך המתוכנן לעזיבתו היה יום ראשון שאחרי שבת פרשת עקב. הוא נחרט בזיכרוני שכן יום הולדתי חל באותה שנה בשבת זו.

אחד מחברי הטובים במחלקה עסק בשמירות במהלך אותו שבוע. הוא ביקש ממני להחליפו בשבת בשל שמחה משפחתית ונעניתי בחיוב. ידעתי, שכתוצאה מכך לא אוכל להתחיל לעבוד מייד בבוקרו של יום ראשון, עד שאשב מול מחשב באזור גוש דן. חששתי, כיוון שידעתי שהדבר יעכב אותי בכתיבת הסקירה השבועית וילחיץ את הקמ"ן לקראת מועד הטיסה שלו. לאחר התייעצות עמו, החלטנו שאחליף את חברי ושנעשה הכל על מנת לאפשר לי להגיע כמה שיותר מוקדם למקום שאוכל לעבוד בו על 'השבועית'.

אותה שבת עברה עלי בשלווה, אך לצערי לא הצלחתי להמשיך את אותה שלוה אפילו ליום המעשה שלאחריה...

בבוקר יום ראשון הייתי מוכן לצאת מהבסיס ששמרתי בו, אך אז החלו עיכובים. "לא ניקיתם פה", ושאר טענות ומענות שאין טעם בהזכרתם. עשיתי הכל להגיע מוקדם ככל שיכולתי ולא הרגשתי שהקמ"ן שלי מנסה לעזור לי בכך. בשביל מי אני עושה את כל המאמץ הזה? שאלתי את עצמי, הלא כדי שהוא לא יהיה בלחץ בלילה...

סמוך לצהרי היום הגעתי ליחידה, התיישבתי מול המחשב והתחלתי בעבודתי. הזמן חלף תוך שאני כותב ונועץ עמו בטלפון מעת לעת. סיכמנו שהוא יפגש עמי לקראת ערב ואז אסע לביתי, לנוח מעט.

לקראת ערב, הייתי קרוב לסיום והוא טרם הגיע. בינתיים, אמי יצרה עמי קשר וסיפרה לי שסבי וסבתי קפצו לביקור. קיוויתי להספיק לראותם טרם יחזרו לביתם ואזכה להתברך בברכתם לרגל יום הולדת. לבסוף, סיימתי את עבודתי, אך הוא... טרם הגיע. הרגשתי לא בנוח להציק לו, אבל בכל זאת...

בסופו של דבר הוא הגיע בסביבות חצות. אני זוכר שהייתי מאוד עייף פיזית, אך בעיקר מאוכזב ממנו. תחושתי היתה קשה לא רק משום שלא הספקתי לראות את סבי וסבתי ובגלל העייפות המצטברת, אלא בעיקר בגלל כפיות הטובה שנהג כלפי. הרגשתי שהוא לוקח אותי כדבר מובן מאליו.

מה לא עשיתי בבוקר כדי להגיע מוקדם? נראה שהיה לו חשוב יותר קודם לסדר את התיק שלו לקראת הנסיעה מאשר לאפשר לי לנסוע לביתי. כיוון שלא הייתי מוכן להישאר לישון שם הוא נאלץ להסיע אותי. הגענו לביתי אחרי אחת בלילה. משם, הוא חזר לביתו ונסע לשדה התעופה. מובן שבתקופת היעדרותו עשיתי את המוטל עלי על הצד הטוב ביותר.

במבט לאחור – אני מאשים את עצמי בכך שלא סיפרתי לו שהיה לי יום הולדת באותה שבת. חששתי, שהוא לא ייתן לי להחליף את חברי בשמירות. תחושת האכזבה שלי התחדדה בעיקר סביב חוסר ההתחשבות שגילה כלפי בראשיתו של אותו שבוע על רקע העובדה שאני הולך למלא את מקומו במובנים רבים בתקופה הסמוכה. אם הייתי מספר לו – אולי הוא היה נוהג אחרת...

במהלך השירות שלכם תהיו מוקפים באנשים שתהיו כפופים להם. צפו מהם לגלות התחשבות ואכפתיות כפי שאתם דורשים מעצמכם, אך אל תצפו מהם לקרוא את אשר על לוח לבכם כפי שאינכם דורשים מעצמכם לקרוא את אשר על לבם פנימה של חבריכם.

ה. יחסי אנוש

תחושתי היא, שבמהלך שהותי בצבא זכיתי להכיר את עצמי בהרבה מאוד מובנים שלא היתה לי אפשרות לבחון בהם את עצמי בישיבה: למדתי לראות איך אני מתפקד במשך שבוע עם מעט שעות שינה, הן במובני ריכוז, אך בייחוד ביכולת להמשיך ולהתחשב, להיות סבלן ולא לכעוס על החב"ה; תווייתי עד כמה איסור לשון הרע מלווה בצורה בלתי פוסקת כל ארוחה וארוחה, וגם סתם כל רגע שבו הקצינים לא נמצאים אתנו; התמודדויות בענייני צניעות ליוו אף הן ברמה היום-יומית.

התוודעתי לחשיבותם ולהשפעתם של יחסי אנוש תקינים והתנהגות ראויה, כתוצאה מסיטואציות שעברתי ומאמירות שנאמרו לי. להלן שתיים:

סמוך לשחרור, סיכמה אחת המש"קיות את שהותנו ביחידה בכך "שייצגנו את הציבור שלנו בכבוד", ושבזכותנו היא זכתה להכיר המון מושגים ביהדות שלא היתה מודעת לקיומם קודם לכן.

בחתונתו של הקצין שלי, שהתקיימה לאחר מספר חודשים משחרורי, ניגש אלי אחד מקציני היחידה ואמר לי, שהוא מאוד מעריך את התנהגותי כפי שבאה לידי ביטוי במהלך היכרותו עמי, תוך שהוא מציין מספר דוגמאות.

הדהים אותי עד כמה אנשים שמים לב להתנהגות היום-יומית שלנו. איך שלא יהיה, אם נרצה או לא, אנו חובשי הכיפות מייצגים את הציבור הדתי-לאומי במהלך שירותנו הצבאי. רוב בני הנוער מגיל שמונה-עשרה עד עשרים וחמש לא נפגשים עם הציבור שלנו בשום מסגרת, ואנו מייצגים אותו. קדשו את השם!

1. הארכת שירות

נדמה לי שסוגיה זו מלווה (ברמה כזו או אחרת) הרבה מחיילי חיל המודיעין המשרתים בצבא במסגרת בני"ש.

אנסה להסביר את המאפיינים היסודיים הקיימים בסוגיה זו למשרתים בחיל המודיעין, בשונה מאלו הקיימים למשרתים בחי"ר. כאשר חיילים חדשים מגיעים לשירות ביחידה, הם נחשפים לעולם מושגים שלם שהיה עד עתה זר להם לחלוטין. אך טבעי הוא שתעבור תקופה משמעותית, גם לאחר סיומה של החפיפה, עד שהם יתחילו להיות פרודוקטיביים ממש למערכת. כיוון שפך, שכיחה הדרישה מהמשרתים במסלול הנ"ל לחתום מראש על הארכת תקופת השירות הפעיל לפרק זמן משמעותי יותר, כל זאת בטרם ידעו מהו אופיו המדויק של התפקיד המוצע להם.

מניסיוני הקצר, הרבה דברים נראים נוצצים ומשמעותיים מבחוץ אך לא תמיד יש התאמה בין הרושם הראשוני למציאות בפועל. לדעתי, תמיד כדאי לדחות כמה שיותר את ההתחייבות להארכת משך השירות ולשקול זאת בנקודה שבה אדם מרגיש באמת את משקלה של תרומתו במשימות המוטלות עליו למערכת, ויודע להעריך במה מתבטאת הייחודיות בעשייה שלו בצבא ביחס ללימודו בבית המדרש.

בהקשר זה אני מרגיש צורך לומר דבר נוסף. עם הגעתי ליחידה נמנע ממני להגיע לתפקיד שרציתי למלא, כיוון שלא הסכמתי להתחייב מראש להאריך את זמן השירות הפעיל בגלל הסיבות הנ"ל. כיום, בעודי נמצא לאחר סיומה של תקופת השל"ת, ברור לי, שלא היו לי כלים בצבא להעריך את משמעותה של תקופת הלימוד בישיבה אחרי הצבא. לעניות דעתי, כל אדם זוכה לבנות נדבך משמעותי נוסף בתקופת הלימוד בישיבה אחר שובו מהצבא, שאינו בר השוואה לזה שבנה לפני שירותו הצבאי; המפגש עם עם ישראל ועם דעות ונקודות מבט שונות על החיים נותן לחזרה משמעות מיוחדת. חוויית ההתמסרות האינטנסיבית למשימה למרות העייפות לימדה אותי כיצד אני מסוגל ללמוד, ועוד.

בסופו של דבר, הארכת את שירותי בחודש, על מנת לסיים לחפוף את מי שעתיד היה להחליף אותי בתפקיד. סמוך לשחרורי נהגתי כמקובל ביחידה, לערוך פריסת סיום (שתייה, לזניה, סלט וכד').

בפריסה נטלו חלק קציני היחידה וחייליה. לאחר דברי הסיכום ניגשתי לומר תודה למפקד היחידה. "אני מעדיף חבר'ה שייתנו את מה שאתם נותנים בשנה וחצי מאשר חבר'ה שבאים לשלוש שנים שאני בקושי מצליח להוציא מהם משהו." אמר לי, תוך שהוא לוחץ את ידי.